

A Dél-dunántúli régió stratégiai célrendszere (2007-2015)

Készült:

Az Országos Területfejlesztési Konceptió
IV. regionális fejezetéhez

Készítette:

Dél-Dunántúli Régió

Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht.

2005. március 24.

1. A Dél-dunántúli régió

A Magyarország délnyugati részén, a horvát határ mentén közlekedés-földrajzilag mind a mai napig nagyrészt perifériális elhelyezkedésű Dél-dunántúli régió hazánk legkritikáiban lakott (70 fő/km²), 984 ezer fős régiója. Az egy főre jutó bruttó hazai termék adatait tekintve a régió pozíciója több mint 10 százalékponttal romlott az országos átlaghoz képest az 1994 és 2002 között (1994-ben a régió az országos átlag 83,65%-át érte el, 2002-ben már csak 73,06%-át), jelenleg az ország GDP-jének 7,1%-át adja.

A Dél-Dunántúl természetföldrajzi képe tagolt, környezeti minősége általában kedvező. A táj felszíni és felszín alatti vízkészletekben gazdag. Nemzetközileg is híres gyógy- és termálvizek, természetvédelmi területek és kiemelkedően fontos történelmi-építészeti emlékek gazdagítják a régiót.

A régió népessége kedvezőtlen korösszetételű, az országos átlagnál magasabb a halálozási ráta. A negatív természetes szaporulat okozta népességsökkenést fokozza a régiót jellemző migrációs veszteség. A régió aktivitási rátája alacsonyabb, munkanélküliségi rátája magasabb az országosénál, és nagy területi különbséget mutat. A lakosság képzettségi szintje a magasabb képzettségi szintek esetében elmarad az országos átlagtól, összefüggésben a minőségi munkaerő munkalehetőségek híján történő elvándorlásával. A régió felsőoktatása igen fejlett, piacképessége azonban nem megfelelő, az egyetemek műszaki és informatikai profilja nem eléggé hangsúlyos.

A Dél-Dunántúl településszerkezetére a középvárosok hiánya és az apró- és kistelepülések túlságosan nagy súlya jellemző. A településhálózat csaknem háromnegyedét aprófalvak alkotják, amelyek héttizedében az 500 főt sem éri el a lélekszám. Kevés a nagy- és középváros. A régióon belüli területi fejlettségi különbségek aggasztóan nagyok. A nagyvárosok térsége, valamint a Balaton menti kistérségek fejlődésével éles ellentétben állnak a Dráva-mentén tömbben sorakozó, valamint a megyék belső határain mozaikszerűen található elmaradott kistérségek. A régió 24 kistérsége közül 9 a hátrányos helyzetű és 9 a leghátrányosabb helyzetűek közé tartozik. Az elmaradott kistérségekben magas és növekvő a roma népesség aránya, fokozódik a településközi szegregáció.

A régió külső elérhetősége és belső átjárhatósága rossz, aminek oka a régiót feltáró keletnyugati és észak-déli gyorsforgalmi utak teljes hiánya, a rossz minőségű, kétvágányú fővonallal nem rendelkező vasúthálózat, a régió határait alkotó folyókon meglévő hidak elégtelen száma és a kis számú határátkelőhely. A közlekedési hálózat szerkezete nem szolgálja a regionális kohézió erősödését.

A térség agrár-ökológiai potenciálja kiváló, a régió vezető szerepet tölt be számos kultúrnövény termesztésében. A régióban található 5 borvidék mindegyikében hangsúlyosan jelenik meg a minőségi bortermelés. A terület erdősültsége magasabb az országos átlagnál, az erdők vadvilága gazdag. A mezőgazdaságban dolgozók aránya az országos átlag több mint kétszerese.

A régió perifériális helyzete miatt nem tudott sikeresen bekapcsolódni a világgazdasági folyamatokba. A külföldi tőkebefektetés jelentéktelen (az országba befektetett tőke alig 2%-a került befektetésre a régióban), itt a legalacsonyabb az ipar exportképessége. A szekunder szektor a nehézipar évtized eleji leépülését követően nem indult fejlődésnek, nem alakult ki versenyképes ipari termékszerkezet. A régióban a legalacsonyabb az egy főre jutó ipari termelési érték. Hiányzik az a termelő nagyvállalati kör, amelyik köré a KKV-k beszállítói köre kialakulhatna. A KKV-k tőkeellátottsága elégtelen, fejletlenek az üzleti szolgáltatások.

Kevés az ipar-orientált kutatóhely, a kutatóhelyek kapcsolata a vállalkozásokkal alig realizálható.

A turizmus, bár sajnos erősen szezonális, kiemelkedő szerepet játszik a régió gazdaságában, elsősorban a vízi, a gyógy- és borturizmusra, valamint a kulturális turizmusra alapozva. Területileg a turizmus rendkívül koncentrált a Balaton mentén és az Orfű-Pécsvárad-Villány-Harkány-Pécs által határolt területen.

2. SWOT – analízis

Erősségek	Gyengeségek
Környezeti és természeti állapot	
<ul style="list-style-type: none"> • Változatos és vonzó környezet, jelentős kiterjedésű természeti területek, gazdag biológiai sokszínűség, ezen belül a védett növény- és állatfajok nagy száma (10) • A regionális hulladék gazdálkodási rendszerek kiépülésével csaknem teljeskörűvé válik a régió hulladékgazdálkodási rendszere, a hulladék hasznosítás alapanyag ellátásának feltételei adottak (10) • A megújuló energiaforrások és természeti erőforrások bősége (erdő- és mezőgazdasági eredetű biomassza, termál- és hévizek) (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Alacsony a települések szennyvízkezelő ellátottsága (10) • Magas a régióban az aprófalvak száma, ahol a természetközeli tisztítási technológiák alkalmazása alacsony szintű (10) • Nagyszámú szennyezett, hasznosítatlan ipari és katonai terület (barnamezős övezetek), különösen koncentráltan a nagyvárosok környékén (9) • Megfelelő műszaki védelemmel nem rendelkező, ill. az illegális hulladék lerakók száma magas (9) • A talajvízkezelők erősen szennyezettek (8) • A régió kisvízfolyásainak nagy része szennyezett (mezőgazdasági és ipari eredetű szennyezések) (8) • Alacsony a szelektív hulladékgyűjtés aránya (8)
Közlekedés	
<ul style="list-style-type: none"> • Helsinki-korridorok érintik a régiót (10) • Hajózható vizek határolják a régiót (10) • Pécs-pogányi repülőtér szilárd kifutópályája, világító- és radarberendezései kiépültek (9) • Taszári légikikötő kitérő műszaki állapota, kiépült utasfogadó épülete (9) • Vasúti törzsvonalak a régió belső területeit is feltárják (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Régió feltáratlansága a kelet-nyugati irányú gyorsforgalmi összeköttetés hiánya miatt (10) • Különösen elzárt, nehezen megközelíthető külső és belső perifériák (10) • Bajától délre nincs állandó átkelő a Dunán (10) • Horvátország felé a határátkelők száma kevés (10) • Közlekedési hálózat szerkezete nem kedvező a régió belső átjárhatóságát illetően (10) • Vasúti pályák műszaki színvonala romlik, a vasúti szolgáltatások visszafejlődnek, kirívóan hiányos interregionális és nemzetközi összeköttetések (10) • Közösségi közlekedés versenyképességének romlása (10) • Mellékútvonalak és helyi önkormányzati utak burkolatának állapota rossz (9)
Térszerkezet	
<ul style="list-style-type: none"> • Eltérő, egymást kiegészítő profillal rendelkező nagyvárosi központok (8) • Fejlett kis- és középvárosi hálózat Tolnában, Baranya közép- és déli részén, illetve Nyugat- és Észak-Somogy megyében (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Városok szolgáltató funkciói gyengék (10) • Városhiányos területek és aprófalvak, ill. zsáktelepülések dominanciája a régió külső és belső perifériáiban (10) • Vidéki térségek egyoldalú gazdasági szerkezete, sebezhetősége (10) • Vidéki önszerveződés hiánya, gyenge együttműködés a vidéki térségek között (10) • Hiányos falugondnoki hálózat (8) • Urbanizációs szint alacsony foka (8) • Kontrollálatlan urbanizációs folyamatok a nagyvárosokban (7) • Fokozódó szegregáció (8)

Gazdaság	
<ul style="list-style-type: none"> • Új gazdasági szektorok kialakulásához megfelelő alapfeltételek megléte (<i>környezeti, kulturális és egészségipar</i>) (10) • Erős tradíciók és szakmakultúra néhány hagyományos ipari ágazatban (<i>élelmiszeripar, textil- és bőripar, gépipar</i>) (10) • A regionális innovációs folyamatok erősítését segítő intézményrendszer (8) • Versenyképes kutatási eredmények előállítására képes tudományos bázis (8) • A fejlesztéseket finanszírozni képes rugalmas takarékszövetkezeti rendszer (6) 	<ul style="list-style-type: none"> • Alacsony innovációs hajlandóság (10) • KKV-k elégtelen tőkeellátottsága (10) • Alacsony K+F ráfordítás, ipari orientációjú K+F alacsony aránya (10) • Tudományos bázisok, kutatóhelyek és a gazdasági szféra gyenge kapcsolata (10) • Gazdasági aktivitás alacsony szintje (10) • Az országos átlagot meghaladó munkanélküliség és a munkanélkülieken belül magas tartósan munkanélküliek aránya (9) • Fejletlen üzleti szolgáltatói szektor (9)
Turizmus	
<ul style="list-style-type: none"> • Kedvező hidrogeológiai adottságok, kiterjedt védett természeti területek (10) • Jól szervezett és fejlődő falusi turizmus, amelynek révén a régió új területei kapcsolódtak be a turizmusba (10) • Német, horvát, szerb és cigány kisebbség jelenléte (8) • Balaton körül kiépült kerékpárgyűrű (8) • Biztosított lovasútra útvonalak (8) • Számottevő kulturális kínálat Pécssett és Kaposváron (7) • Idegenforgalmi képzés közép- és felsőfokon (Pécs, Kaposvár, Siófok) (7) • Nagy számban élnek művészek a régióban, különösen a nagyvárosok és környezetében (6) • Gazdag épített örökség, kulturális értékek, hagyományok (8) • Fejlett borturizmus Dél-Baranyában (9) 	<ul style="list-style-type: none"> • Régió piaci részesedése csökken (10) • Meglévő kulturális adottságok turisztikai szempontú kihasználása megoldatlan (10) • Erős szezonális és kevés kiegészítő turisztikai termék a Balatonnál (10) • Kedvezőtlen szerkezetű szálláshelykínálat, túlnyomórészt alacsony komfortfokozatú és szezonálisan működő szálláshelyek (10) • Gyógy- és termálfürdők szolgáltatási színvonala nem versenyképes (9) • Kerékpáros turizmus infrastrukturális alapjai jórészt kiépítetlenek (8) • Kiugróan rövid átlagos tartózkodási idő Pécssett (8)
Agrárrium	
<ul style="list-style-type: none"> • Kedvező agro-ökológiai potenciál (10) • Különleges biodiverzitás, változatos természeti és épített tájak, egészséges vidéki környezet (10) • Minőségi szőlő- és borkultúra (10) • Még meglévő termelési hagyományok, a vidéki lakosság kötődése az agrárágazathoz (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Az agrárszféra hozzáadott érték-előállítási képessége, jövedelmezősége és tőkeellátottsága alacsony (10) • Gyenge agrár szaktanácsadói hálózat (9)
Oktatás és kutatás	
<ul style="list-style-type: none"> • Két, versenyképes kutatási eredmények előállítására képes regionális egyetem (élettudományok, élelmiszer-gazdaság, környezettechnológiák, energetika) (10) • Komplementer élettudományi kutatási kapacitás a régió két egyetemén (9) • Meglévő térségi intézményi központok a szakképzésben (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • A középfokú oktatás, szakképzés és felsőoktatás gyenge gyakorlat- és piacorientáltsága (10) • Intézményi elaprózottság, regionális koordináció hiánya a szakképzés területén, koncentráció hiánya és a regionális együttműködés hiányosságai a régió két egyeteme között (10) • A pályaaorientációs tevékenység és a képzések piacorientáltságának nyomon követése nem kielégítő (8) • Minőségbiztosítási rendszer hiánya a képzési rendszerben (8)

Egészségügy és szociális ellátás	
<ul style="list-style-type: none"> • “Önellátó” régió, az egészségügyi szolgáltatások közel teljes spektrumát biztosítani képes intézményhálózat (10) • Önkormányzati feladatot ellátási szerződéssel átvállaló civil szervezetek jelenléte (10) • Innovatív ellátások jelenléte a régióban (10) • Szociális képzés és kutatás, valamint innovációs partnerek jelenléte (10) • Európai színvonalú légimentés infarktusz betegek számára (9) • Szociális felzárkóztató programok működése (8) • A járóbeteg ellátás megfelelő területi lefedettséget biztosító hálózata (7) • Komplex roma programok működése (7) 	<ul style="list-style-type: none"> • Alacsony népsűrűség, öregedő népesség (10) • Negatív vándorlási mutató, különösen a képzettek között (10) • Kedvezőtlen kórházi ágysztruktúra (krónikus/ aktív ágyak aránya), kiskórházak specializációja nem történt meg (10) • Nem megfelelő struktúrájú szociális ellátások, a szociális intézmények rossz állapota (10) • Alapellátás és ügyeleti rendszer hiányosságai és rendezetlen helyzete, a közép-felsőfokú végzettségű egészségügyi és szociális szakemberek hiánya az aprófalvas területeken (10) • Jelentős számú cigány kisebbség szegregációja (9) • Hiányzó informatikai kapcsolat az alapellátás és az intézményrendszer között (8) • Egészségügyi intézményi párhuzamosság Pécssett (7)

Lehetőségek	Veszélyek
Környezeti és természeti állapot	
<ul style="list-style-type: none"> • A természeti erőforrások komplex és környezettudatos hasznosítása (öko- és vízi turizmus, környezeti nevelés, tájgazdálkodás, biomassa termelés és hasznosítás, természetvédelem) • Jelentős környezeti ipar telepíthető a hulladékgazdálkodás meglévő rendszerére (kiemelt anyag- és hulladékáramokra telepített másodnyersanyag előállítás, reciklálás) • A régió energiaellátásának egy része biztosítható megújuló energiaforrások felhasználásával 	<ul style="list-style-type: none"> • Források hiányában tovább lassul a települési szennyvízkezelő rendszerek kiépítése • A rossz minőségű ivóvíz tovább növeli az egészségi kockázatokat • A biodiverzitás csökkenése • A növekvő gépjárműforgalom növekvő környezetterhelést okoz (légszennyezés, zaj és rezgés) • Az elégtelen környezetvédelmi és közlekedési infrastruktúra gátolhatja a regionális befektetéseket és fejlesztéseket
Közlekedés	
<ul style="list-style-type: none"> • Helsinki-korridorok érintik a régiót • Hajózható vizek határolják a régiót három irányból • Regionális repülőterek szerepe növekszik a diszkont (fapados) légitársaságok terjeszkedése miatt • Európai Unió ösztönzők és iránymutatások a környezetbarát közlekedési módok elterjesztése érdekében • Horvátország rövid távon, a balkáni államok középtávon csatlakoznak az Európai Unióhoz 	<ul style="list-style-type: none"> • Fokozódó motorizáció egyre nagyobb mértékben terheli a meglévő közúti hálózatot • Egyéni közlekedés részesedése növekszik a közösségi közlekedés rovására • Szállított áruk mennyisége nő, és a növekmény legnagyobb része a közúthálózatra jut • Közösségi közlekedés finanszírozási anomáliáit a kormány nem oldja meg • A térségi alapú közösségi közlekedési rendszerek kialakításához szükséges jogszabály-változásokat nem alkotják meg a törvényhozók
Térszerkezet	
<ul style="list-style-type: none"> • Informatikai fejlődés ellensúlyozza a vidéki térségek fizikai megközelíthetőségi nehézségeiből fakadó hátrányokat • Vidéki, természetközeli lakó- és életkörülmények vonzereje nő 	<ul style="list-style-type: none"> • A vidéki életminőség további romlása, fokozódó elvándorlás, elnéptelenedés, romló korösszetétel • Erősödő társadalmi igény a különböző társadalmi rétegek és etnikai csoportok elkülönülésére • A természeti- és a kulturális örökség eróziója, öregedő épületállomány, nagy értékű, műemléki épületállomány elértéktelenedése és megürülése

Gazdaság	
<ul style="list-style-type: none"> • A régió belső erőforrásainak hatékonyabb gazdasági hasznosítása • Politikai és gazdasági előnyök a geopolitikai helyzet átértékelődése révén • Nyugat-Balkán sikeres nemzetközi integrációja • Az EU-források hatékony felhasználása • Az információs társadalom kiteljesedése 	<ul style="list-style-type: none"> • Országos gazdasági növekedés lassulása, esetleg negatív gazdasági folyamatok megindulása • Negatív trendek a világ gazdaságban • Agyelszívás és a szakképzett munkaerő elvándorlásának fokozódása • Önkormányzatok passzivitása a gazdaságfejlesztés terén fennmarad a törvényi előírások hiányában
Turizmus	
<ul style="list-style-type: none"> • A belföldi turizmus szerepe tovább fokozódik, az állami ösztönzők hosszú távon életben maradnak • A térség elérhetősége nagymértékben javul • A rövid, pár napos city-tripek és kulturális motivációjú turisztikai látogatások aránya növekszik • A konferencia- és üzleti turizmus iránti igény növekszik • Gyógy- és termálfürdők és klimatikus gyógyüdülőhelyek iránti kereslet nő • Dráva folyó határfolyó-szerepből fakadó elzártsága oldódik 	<ul style="list-style-type: none"> • A régió elérhetőségi viszonyai nem javulnak számottevően • Külföldi turisták city-tripjei a fővárosra koncentrálnak • Szállodai kínálat minőségének fejlődése nem tart lépést a kereslet alakulásával • Élesedő verseny a belföldi turisták kegyeiért egyéb hazai és nemzetközi térségekkel, célterületekkel • Önkormányzati törvény okozta szabályozási-finanszírozási problémák fennmaradása
Agrárrium	
<ul style="list-style-type: none"> • A kiépülő gyorsforgalmi úthálózat révén a javuló szállítási lehetőségek segítségével a térség intenzívebben tud kapcsolódni a távolabbi fogyasztópiacokhoz • Egészségturizmus terjedése, növekvő kereslet az egészséges élelmiszerek és az egészséges környezet iránt • Minőségi borfogyasztás és gasztronómia iránt növekvő kereslet • Helyi identitástudat kialakítása helyi, magas fogyasztói értékű termékeken keresztül – helyi élelmiszeripari termékek preferálása a dél-dunántúli fogyasztók részéről 	<ul style="list-style-type: none"> • Leépülő agrárvámok az EU és a fejlődő országok között, élesedő verseny • A kevésbé piacképes agrár termékszerkezet rögzülése • Szakképzett munkaerő elvándorlása
Oktatás és kutatás	
<ul style="list-style-type: none"> • A tudás és a szolgáltatások felértékelődése, tudásintenzív ágazatok súlyának növekedése • A tudomány és a technológiai robbanásszerű fejlődése (bio, nano, és info-technológiák) 	<ul style="list-style-type: none"> • Alkalmatlan törvényi szabályozás és az ésszerűtlen finanszírozás rögzülése • A regionális együttműködési készség hiányában a szakképzési fennmaradó szétforgácsoltsága
Egészségügy és szociális ellátás	
<ul style="list-style-type: none"> • Növekvő igény a fogyatékkal élők integrált ellátásának megvalósítására • Szociális képzési potenciál kihasználása 	<ul style="list-style-type: none"> • Országos átlagnál nagyobb mértékben csökkenő népességszám • Az egyetemi klinikák és az egészségügyi ellátórendszer alulfinanszírozottsága

3. Jövőkép

A Dél-dunántúli régió hosszú távú **jövőkép**eként egy, *otthonos, természet- és emberközeli déli régió víziója rajzolható meg, ahol íze van az életnek.*

A régió feltárja és élvezi kedvező geopolitikai helyzetéből eredő hasznokat. Élénk társadalmi-gazdasági kapcsolatok jellemzik a Nyugat-Balkán, az észak-olasz, az osztrák és a dél-német területek irányába.

A Dél-dunántúli régió sikeresen fordítja jelenlegi fejlettségbeli hátrányait előnnyé azáltal, hogy megőrzött természeti és kulturális értékeit, építészeti örökségét és termálvízkincsét

fenntartható módon hasznosítja. A régió magas életminőséget kínál lakosainak és az ide látogató turistáknak a tiszta és egészséges környezet biztosításával és a közszolgáltatások – a települések különböző funkciói szerint differenciált – magas szinten történő biztosításával. A lendületesen és fenntartható módon fejlődő pécsi országos növekedési pólus sikeresen dinamizálja a régió többi térségét. A regionális és térségi fejlődési potenciállal rendelkező térségek központi városainak közszolgáltatási funkciói megerősödnek, és a környezetük növekedési pólusává válnak. Javulnak a régió belső elérhetőségi viszonyai, melynek révén oldódik a periférikus helyzetű térségek elzártsága, e térségek számára is hozzáférhetővé válnak a fejlettebb térségek által kínált közszolgáltatások és munkalehetőségek. A kiépült közlekedési infrastruktúráknak köszönhetően megszűnik a régió elzárt jellege, ezáltal lehetővé válik, hogy a régió aktívan bekapcsolódjon a hazai és az európai régiók munkamegosztásába és versenyébe.

A fenntartható fejlődés céljait szolgáló, a helyi adottságokra építő versenyképes gazdaság megteremtésével a régió az integrációs folyamatok nyertesévé válik, az Európai Unió fejlettségi átlagától való leszakadási folyamat lassul, majd megáll. A régióban egyrészt megerősödnek a régió sajátos adottságaira, valamint a meglévő tudás helyben történő hasznosítására építő tudás-intenzív ipari és környezetközpontú ágazatok, valamint a velük piaci kapcsolatban lévő ágazatok. Másrészt javul a régióban hagyományosan jelenlévő és magas szakmakultúrával rendelkező ipari ágazatok piacképessége és környezettudatossága, ezen iparágak esetében is teret nyer az új termékek és szolgáltatások kifejlesztésére és sikeres piaci értékesítésére irányuló, innovatív környezetorientált szemlélet és fejlesztési aktivitás.

Az egészségügyi infrastruktúra fejlesztésével, az egészségügyi szolgáltatások ésszerű térségi megszervezésével, valamint a szociális ellátórendszer megerősítésével javul a lakosság egészségi állapota. A kiépülő tudás-intenzív iparágak vonzóvá teszik a Dél-dunántúli régiót a magasan kvalifikált munkaerő számára is. A hagyományos iparágak versenyképességének növekedése a középfokú képzettségű munkaerő számára is foglalkoztatási lehetőséget biztosít. Az oktatási rendszer kínálati spektruma fokozatosan illeszkedik a piaci igényekhez, melynek révén a lakosság a piacon is hasznosítható tudáshoz jut. A bővülő munkalehetőségek és az adekvát tudás révén a régió teljes területén emelkedik a lakosság jövedelemszintje és életszínvonala. Az egészségügyi és szociális ellátórendszer fejlődésével csökken a társadalmi és etnikai alapú szegregáció mértéke a településeken belül, valamint az egyes települések között, erősödik a társadalmi kohézió. Az egészségügyi és foglalkoztatási helyzet javulásával, valamint a piacképes tudásszint biztosításával megáll a népesség elvándorlásának folyamata és a régió fejlett és hátrányos helyzetű térségeiben egyaránt javul a lakosság életminősége, ezáltal erősödik a régió népességmegtartó képessége.

4. Stratégiai célok

A jövőképpen megfogalmazott fejlettségi szint eléréséhez **3 átfogó cél**, és az azokat részletező **9 specifikus cél** megvalósulására van szükség, mely célok illeszkednek Magyarország országos szintű célkitűzéseivel.

4.1. Magas környezeti minőségű modell régió

A visszaszoruló bányászat és az ipari szerkezet átalakulásával a környezetterhelés csökkent, fennmaradtak azonban olyan volt ipari, bányászati és katonai területek, melyek hasznosítása nem megoldott. A környezetterhelés csökkenésének folyamatát mérsékli a közlekedés folyamatosan növekvő kibocsátása, ezért meg kell állítani a környezetkímélő közösségi közlekedés részarányának további zsugorodását. A szennyvízkezelés területén komoly

lemaradás figyelhető meg az ország más területeihez viszonyítva. Meg kell teremteni a hulladékok újrahasznosításának minél szélesebb bázisát a régió belül. A sajátosan aprófalvas és tagolt domborzatú területeken (Ormánság, Zselic, Hegyhát, Belső-Somogy) az adottságokhoz legjobban alkalmazkodó (esetenként alternatív) szennyvízkezelési technológiákat kell kiépíteni.

4.1.1.A környezeti rendszer elemeinek védelme és fenntartható hasznosítása

A régió nagy területei (Dráva-mente, Zselic, Külső-Somogy) kimaradtak az iparosítás folyamatából. A megőrződött vonzó természeti környezeti adottságait és táji, illetve biológiai sokféleségét hosszabb távon is meg kell őrizni, ezért a gazdaságfejlesztési célokat csak a természet- és környezetvédelmi szempontok figyelembe vételével szabad meghatározni. Elő kell segíteni a természetközeli táj- és biogazdálkodás elterjedését a gyengébb termőadottságú területeken. A régió kedvező erdőszültségi fokát tovább kell növelni, amely alapot teremt az egészségmegőrzéshez, az öko-, lovas- és vadászturizmus további fejlesztéséhez, valamint a Somogyban ma is jelentős faipar fennmaradásához. Törekedni kell a védett természeti területek természetközeli állapotának megőrzésére.

A környezeti rendszer elemeinek védelme érdekében meg kell valósítani a települési hulladék és a szennyvíz kezeléséhez, valamint az ivóvízbázis védelméhez szükséges beruházásokat. Ugyanezt a célt szolgálja a szolgáltatott ivóvíz minőségének javítására, a légszennyezés és zajterhelés csökkentésére irányuló közösségi és vállalkozói beruházások, valamint a környezeti szempontból fenntartható közlekedési módok (vasúti, vízi) fejlesztése. Csökkenteni kell az energiagazdálkodási tevékenységből eredő légköri kibocsátást.

4.1.2.Kiegyensúlyozott térszerkezet és térségi munkamegosztás

A települések közötti munkamegosztás gyenge a régióban. A településkategóriákhoz hozzá kell rendelni az adott kategóriától elvárható köz- és gazdasági szolgáltató funkciókat, és ezen szolgáltatások minőségét fejleszteni kell. A Zselic, Ormánság és Belső-Somogy városiánys területei nélkülözik a központi szolgáltató funkciókat ellátni képes városias településeket. A városok térségszervező erejét a régió egészében növelni kell. Pécs gyenge közvetítő szerepét erősíteni kell a város és a régió együttműködésének fejlesztésével, a Szentlőrinc-Komló-Pécsvárad térségben az agglomerációs előnyök kihasználásával. A jól működő, hierarchikus településszerkezet működéséhez elengedhetetlen a régió elérhetőségi viszonyainak javítása a közlekedési infrastruktúra fejlesztésével és a közösségi közlekedési szolgáltatások térségi alapú átalakításával.

A települési környezet színvonalát javítani kell a meglévő építészeti és műemléki értékek védelmével, ill. állagmegőrzésével, a közterületek, zöldfelületek mennyiségének és minőségének fejlesztésével. Előnyben kell részesíteni a barnamezős beruházásokat, és ökológiai folyosókat kell létrehozni vagy megővni. A káros urbanizációs folyamatokat szabályozókkal, valamint a településközi együttműködés erősítésével kontrollálni kell, törekedni kell a városkép védelmére. A szabadidő kulturált eltöltését biztosítandó fejleszteni kell a régió kulturális és sport infrastruktúráját.

4.2. Helyi adottságokra épülő versenyképes gazdaság

A Dél-Dunántúl tökevonzó képessége a legkisebb a régiók között. A régió tökevonzó képességének növelésén és a vállalkozásárát környezet megteremtésén túl hangsúlyozottan kell a gazdaságfejlesztést az endogén adottságokra alapozni. Új, a régióban jó adottságokkal rendelkező tudás-intenzív, innovatív ágazatok fejlesztése mellett nem szabad megfeledezni a hagyományos ágazatok támogatásáról sem. A régió egésze versenyképességének javítása

érdekében elengedhetetlen egyrészt a gazdasági tevékenységek végzésére alkalmas telephelyek számának növelése, másrészt a régió külső elérhetőségének javítása.

Szükség van a kaposvári és pécsi egyetemek, valamint a gazdaság szereplőinek eddiginél aktívabb együttműködésére, az alkalmazott kutatásra fordított összegek növelésére, és az innováció elősegítésére. A nagyvárosokban elsősorban a tudás-intenzív iparágakat, míg a kedvezőtlenebb képzettségi szinttel rendelkező vidéki térségekben a munkaerő-igényes ágazatokat kell fejleszteni. Az egyetemekhez, valamint a Paksi Atomerőműhöz kötődően fejleszteni kell a regionális tudásbázisokat, támogatni a spin-off vállalkozásokat.

4.2.1. Innovatív környezeti ipar és energetika

Az európai uniós támogatások hozzájárulnak ugyan a környezeti ipar termékei és szolgáltatásai iránti fizetőképes kereslet kialakulásához, ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy ezeket a forrásokat a régió kívüli környezeti ipari vállalkozások szerzik meg. A piaci pozíciók megszerzése és megerősítése érdekében kiemelten támogatni kell a régióban a környezeti ipar területén működő kis- és középvállalkozások hálózatba szerveződését és ezen hálózatok összekapcsolódását a régió egyetemeinek bázisán működő interdiszciplináris kutatói bázisokkal. A régióban működik az ország energiatermelésének több mint 40%-át előállító Paksi Atomerőmű, melynek szakmai bázisa és az általa támasztott kereslet értékes bázis a környezetipar és az energetikai ipar fejlődéséhez. A régió jelentős megújuló energiaforrásaira támaszkodva ösztönözni és támogatni kell a megújuló energiaforrások felhasználásának különböző módozatait, elsősorban a biomassza, a nap-, és a geotermikus energiahasznosítás területén, valamint a kapcsolódó technológiák fejlesztését, az ezzel foglalkozó ipari vállalkozások megerősítését.

4.2.2. Piacorientált kreatív és kulturális ipar¹

A Dél-dunántúli régió jelentős szellemi potenciállal rendelkezik, amely azonban nincs kellően kihasználva annak ellenére, hogy Kaposvár és Pécs kulturális élete kiemelten jelentős, és a művészeti oktatás teljes vertikuma megtalálható Pécsen, és Kaposváron is beindult felsőfokú művészeti képzés. Ezért támogatni kell a jellemzően mikro- és kisvállalkozások piacra jutását a háttér-infrastruktúra megteremtésével (alkotó helyek, inkubátor-házak, nagy értékű eszközök beszerzése és megosztása), a piacon működő szereplők együttműködésének erősítésével. Fejleszteni kell a régió kulturális intézményrendszerét is. Ösztönözni kell a kulturális fogyasztást és meg kell teremteni a lakosság kulturális javakhoz való egyenlő hozzáférését (a kulturális befogadó terek fejlesztésével és a térségi központok elérhetőségének javításával). A fellendülő kulturális élet egyrészt keresletet indukál a kulturális ipar vállalkozásai számára, másrészt közvetve hozzájárul a társadalmi szolidaritás és kohézió erősítéséhez. A kulturális és kreatív ipar fejlesztésével a régió egyéb gazdasági ágaiban működő vállalkozások versenyképességük növelését biztosító, magas hozzáadott értéket előállító szolgáltatásokhoz juthatnak hozzá.

4.2.3. Élettudományi bázisra épülő egészségipar

A régióban adott élettudományi kutatási potenciál koordinált kihasználásával támogatni kell a mai fogyasztói igényeknek megfelelő egészségügyi szolgáltatásokhoz kapcsolódó termelő vállalkozások fejlődését. Az egészségtudatosság erősödésének trendje folyamatos, ami biztos alapot szolgáltat a fogyasztói igényeket kielégítő életmód-iparág fejlesztéshez. A régió

¹ A kreatív ipar minden olyan szellemi és tárgyi terméket és szolgáltatásokat előállító iparág és tevékenységnek az összefoglaló neve, amelynek alapját a művészi teljesítmény, tehetség és az egyéni kreativitás jelenti, és amely iparág potenciális jövedelemtermelő és munkahely-teremtő képességgel rendelkezik a szellemi jogdíj adta lehetőségek megteremtésével és kihasználásával.

adottságai kiválóak a gyógyvizekhez, valamint az egyéb klimatikus üdülőhelyekhez kapcsolódó egészségturisztikai infrastruktúrát illetően. A régió kutatási profilja tökéletesen illeszkedik az egészségipar fejlesztéséhez szükséges tudásigényekhez: Kaposváron az élelmiszer-kutatás, Pécsen pedig az orvos-kutatás van jelen. A piacsítható eredményeket létrehozó regionális kutatási bázis kialakításával, illetve a kutatási eredmények ipari becsatornázását segítő szolgáltatások fejlesztésével támogatni kell az élettudományi, biotechnológiai kutatásokra alapuló „hightech” egészségipari vállalkozói szektort.

4.2.4. Piacképes, hagyományosan jelenlévő ipari ágazatok és turisztikai kínálat

A régió gazdaságában mind foglalkoztatási szempontból, mind a hozzáadott érték termelés szempontjából vannak kiemelkedő jelentőségű tradicionális ágazatok (élelmiszeripar, gépipar és fémfeldolgozás, elektronika, textil- és bőripar). Növelni kell a termelés hozzáadott értékét termékspecializációval, a feldolgozottsági szint növelésével, valamint a piaci szegmensek feltárásával és hasznosításával. Segíteni kell a korszerű technológia alkalmazását, a termék- és technológiai innovációs folyamatok terjedését, meg kell teremteni az oktatási-szakképzési kínálat és kereslet közötti összhangot. Támogatni kell az üzleti szolgáltatások szélesebb körének elterjedését és a vállalkozásokat segítő szervezetek (ipari parkok, inkubátorházak, innovációs központok) megerősödését.

A régió élelmiszeripara jelentős, adottságai kiválóak. Törekedni kell a helyben feldolgozott termékek arányának növelésére. Támogatni kell a regionális fogyasztási piac kiépítését, az eredetvédjeggyel ellátott termékek számának növelését. A kedvezőtlenebb adottságú termőterületeken támogatni kell az erdősítést, illetve a gyógynövénytermelő és –feldolgozó kapacitás kiépítését. A régió erdőszült területein a ma is jelentős faipart támogatni kell a feldolgozó kapacitás minőségi fejlesztésével.

A turizmus hagyományosan fontos gazdasági ágazat. A régió gazdag felszín alatti vízkészletére alapozva hangsúlyosan fejleszteni kell a gyógy- és wellness-turizmust. Hasonlóan jók a régió adottságai a vízi turizmust illetően, melynek egyik legfontosabb területe a Balaton térsége. Itt a ma jellemző erős szezonális csökkenést csökkenteni kell. Ehhez szükséges a partközeli települések és háttértelepülések, valamint a régióban található egyéb fontos desztinációk együttműködése komplex, regionális termékcsomagok kialakítása érdekében (gasztronómia, bor, falusi környezet, termálfürdők). A régió kisebb tavai, illetve a régiót határoló Duna és Dráva folyók mentén fejleszteni kell az öko- és vízi turizmus infrastrukturális fejlesztéseit, ki kell építeni a ma még sokszor hiányzó vendéglátó és egyéb kiegészítő szolgáltatásokat. A helyi lakosságot képzéssel alkalmassá kell tenni arra, hogy kihasználják a növekvő vendégforgalom nyújtotta lehetőségeket. Kaposváron, Pécsen és a Balaton mentén fejleszteni kell az üzleti turizmushoz nélkülözhetetlen alpinfrastruktúrákat (konferenciaterem, vásárközpont). A kulturális adottságok színvonalas turisztikai termékkel alakítását is el kell érni, hiszen a kulturális attrakciók egyre nagyobb szerepet töltenek be a turisztikai célpont megválasztásában. Emellett törekedni kell a kulturális kínálat bővítésére, új kulturális termékcsomagok és szolgáltatások létrehozására.

A régió agrár-jellegű térség, ahol a nagy kiterjedésű falusias térségek ideális színterei a falusi, gyalogos, kerékpáros, lovas, vadász- és ökoturizmusnak, illetve a borvidékeken a borturizmusnak. Különösen a változatos domborzatú, illetve erdőszült területeken (Zselic, Belső-Somogy, Mecsek, Hegyhát, Villányi-hegység, Szekszárdi dombság, Gemenc) kell a vidéki gazdaság diverzifikációját elősegíteni a turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások fejlesztésével. Szükséges a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése, a turisztikai infrastruktúra kiépítése, az együttműködés erősítése a szereplők között a hatékony piaci megjelenés érdekében.

4.3. Stabilizálódó népességszám és erős társadalmi szolidaritás

A régió népessége csökken a természetes fogyás és a negatív vándorlási egyenlege miatt. Az elvándorlás különösen erős a fiatal és szakképzett csoportokon belül. A folyamat megállítása érdekében növelni kell a munkahelyek számát mind a tudásigényes, mind az alacsonyabb képzettségű munkaerőt igénylő iparágak és szolgáltatások területén, bővíteni kell az atipikus munkavégzés lehetőségét. A munkalehetőségek megléte mellett nagyon fontos letelepedési tényező az adott településen elérhető magán- és közszolgáltatások elérhetősége és minősége. Az alapellátás racionalizálása mellett biztosítani kell az egészségügyi és szociális alapellátáshoz való hozzáférést az alternatív ellátórendszerek elterjesztésével és a fejlett technológia nyújtotta lehetőségek kihasználásával. A magasabb szintű ellátási szolgáltatásokat kistérségi és regionális szinten, a ma még egyszerre jelen lévő párhuzamosságok és hiányok megszüntetésével kell biztosítani. A gazdaságosan csak nagyobb településeken biztosítható egészségügyi, szociális és oktatási szolgáltatások elérése érdekében javítani kell a térségi központok megközelíthetőségét a közúthálózat fejlesztésével és a közösségi közlekedési szolgáltatások színvonalának emelésével, továbbá az akadálymentes környezet megteremtésével.

4.3.1. A lakosság egészségi állapotának javulása

A lakosság egészségügyi állapota az országos átlagnál kedvezőtlenebb, aminek oka egyrészt a bányászati és nehézipari munkában megrokkantak magas száma, a szegregálódó kistelepüléseken megtalálható szegénység és az egészséges életkörülmények hiánya, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférés egyenetlensége. Az egészségügyi ellátórendszer átalakítása és korszerűsítése révén a régió lakosságának egésze számára elérhetővé válnak az egészségügyi szolgáltatások. Hangsúlyt kell fektetni a betegségek megelőzésére, a szűrő rendszer kiépítésére. Ki kell építeni a betegközpontú, a szükségletekhez igazodó magas színvonalú és költséghatékony szolgáltatásokat nyújtó egészségügyi ellátórendszert. Az egészségügyi és szociális alapellátásokhoz való hozzáférést a régió minden településén biztosítani kell.

4.3.2. Hátrányos helyzetűek és inaktív munkaerő-piaci reintegrációja

A munkaerőpiacról kiszorult képzetlen, rokkant, illetve az etnikai alapon diszkriminált cigány származású lakosság hátrányos helyzete szükségessé teszi a munkaerőpiaci reintegrációs tevékenységek fokozását a munkaerőpiaci, szociális és felnőttképzési szolgáltatások koordinált működtetésével. A térségi szinten megvalósuló komplex foglalkoztatási programok segítségével a hátrányos helyzetű kistérségekben élők mobilitását, munkavállalási hajlandóságát és esélyeit növelni kell a munkavállalást támogató térségi közösségi és szociális szolgáltatások, valamint az atipikus foglalkoztatási formák elterjesztésével.

4.3.3. Piacképes tudásszint

A képzési és foglalkoztatási rendszer regionális koordinációjával növelni kell a közép- és felsőfokú oktatás piac- és gyakorlatorientáltságát. A koncentrált forráselosztással kialakítandó térségi szakképző központok a gazdaság aktuális technológiai színvonalának megfelelő, korszerű infrastruktúrára alapuló képzést biztosítanak. A gazdasági szereplők és a felsőoktatás kapcsolatának erősítésével csökken az egyetemi képzés elméletorientáltsága és javulnak a magasan kvalifikált pályakezdők elhelyezkedési esélyei. A régió két egyetemének komplementer kutatási potenciáljára alapozva piacképes innovációs szolgáltatásokat kell nyújtani a régió vállalkozásai számára. A mérnökök hiánya akadályozhatja a gazdaság fellendülését, ezért mindenképpen el kell érni a műszaki egyetemi oktatás beindítását a régióban.

5. Területi stratégiai célok

A fentiekben vázolt tematikus stratégiai célok mellett a Dél-dunántúli régióban 3 területi stratégiai cél, azaz fejlesztési tércategória határozható meg. A területi stratégiai célok elérése a régióban a tércategóriák adottságainak megfelelő, azok fejlesztési igényeit tükröző beavatkozásokon keresztül érhető el.

5.1. Tércategória: Országos növekedési pólus

A régió nagy népsűrűségű, magas urbanizáltsági fokú központi területe Pécs és agglomerációja, amely országos szinten is meghatározó nagyvárossal, a régió többi területéhez viszonyítva jó gazdasági és társadalmi mutatókkal rendelkezik.

Célállapot: Dinamikusan fejlődő, kiváló közlekedési kapcsolatrendszerrel rendelkező nagyvárosi agglomeráció és nemzetközileg is versenyképes régióközpont, mely képes bekapcsolódni az európai és hazai országos növekedési pólusok munkamegosztásába és a régióközpont közigazgatási, egészségügyi, tudományos, oktatási, kulturális, idegenforgalmi funkcióinak megerősítésével az innováció fogadására és terjesztésére a régió többi térsége felé.

A pécsi agglomeráció dinamizáló ereje az alábbi két kitörési ponton nyugszik:

- A tudományos eredmények innovatív hasznosítása;
- A tradíciókból táplálkozó és korszerű távlatokat nyitó kulturális ipar fejlesztése.

A fejlődés alapját képezi az infrastrukturális feltételek javítása, ezen belül a kommunális és közlekedési infrastruktúra rekonstrukciója. Erre épülnek rá a dinamizáló tényezőkre fókuszáló stratégiai fejlődési irányok:

- A magas szakmakultúrával bíró, hagyományosan jelenlévő iparágak (élelmiszeripar, textil- és bőripar, gépgyártás és elektronika) piacképességének javítása, ezzel párhuzamosan a foglalkoztatási lehetőségek bővítése.
- A jelentős kiterjedésű barnamezős területeken rehabilitációs, revitalizációs fejlesztések megvalósítása;
- A korszerű kutatás, valamint az egyetemi és középfokú szakmai képzés fejlesztése;
- A jelentős tudásbázissal rendelkező, környezeti és élettudományokhoz kapcsolódó iparágak fejlesztése;
- A város kétezer éves múltjához, gazdag szellemi, művészeti életéhez kötődő kulturális örökség és az erre épülő kulturális iparágak fejlesztése.

Az agglomerációban kitűnően együttműködik a magtelepülés a környező településekkel az erőforrások ésszerű felhasználásában és optimalizálásában, kihasználják a tervszerű területhasználat adta lehetőségeket. A tőke, lakosság, és a turisták vonzása és megtartása érdekében a térség magas életminőséget kínál, amelyet az épített és természeti környezet megővásával és fejlesztésével, a térségi alapú, integrált elővárosi közlekedési rendszer bevezetésével, és sokrétű kulturális és szabadidős kínálatához szükséges infrastruktúra megteremtésével ér el.

5.2. Tércategória: Regionális növekedési zónák

Ide tartozik a somogyi és tolnai megyeszékhely (Kaposvár és Szekszárd) település-együttese, a megyeszékhelyekkel jó közlekedési kapcsolatban lévő térségek, valamint a Balaton-parti települések. Ezek a térségek viszonylag jó közlekedési kapcsolatokkal rendelkeznek (a kiépülő M7, M6-M56 és M9 gyorsforgalmi utak jelenléte) és gazdasági mutatóik terén is kiemelkednek a régió többi térsége közül.

Célállapot: Dinamikusan fejlődő urbanizált térségek egy-egy jelentős városi központtal, amelyek - munkamegosztásban az országos növekedési pólusokkal és az ország többi regionális pólusával - képesek az innováció befogadására és az innováció-vezérelt fejlődésre és specializációra, valamint a régióban hagyományosan jelen lévő iparágak versenyképességének erősítésére.

Az egyes regionális növekedési zónák fejlődése azok sajátos erősségeikre alapozva valósul meg:

- Kaposvár térsége a meglévő egyetemi bázisra és a jelentős agrárpotenciálra építve a Dél-Dunántúl egyik regionális decentrumát képezi. A város az öt körülvevő térség gazdasági, közigazgatási, egészségügyi oktatási, kulturális központja. A magas szintű közszolgáltatási funkciók tekintetében munkamegosztás alakul ki Pécs és Kaposvár között.
- A Szekszárd-Paks tengely a Duna-menti térség növekedési zónájaként definiálható. Szekszárd gazdasági, közigazgatási, egészségügyi és oktatási decentrum jellege mellett a térség a régió jelentős turisztikai (Duna-parti térség, Gemenc) térsége is. A gyorsforgalmi úthálózat kiépülésével Szekszárd logisztikai szerepe jelentősen megnövekedik. A Paksi Atomerőmű a régió egyik legnagyobb foglalkoztatója és jelentős energetikai szakmai tudásbázisa.
- A Balaton-part a Dél-dunántúli régió legjelentősebb turisztikai területe. A Balaton-part fenntartható fejlesztése érdekében szükséges a minőségi szolgáltatást kínáló, egyúttal a szezonalitást csökkentő turisztikai szolgáltatások fejlesztése. Emellett fontos szerepe van a Balaton környezeti állapota megóvásának, azt ezt szolgáló környezetvédelmi infrastrukturális fejlesztéseknek és képzési-nevelési programoknak, valamint a természetközeli területek, parti sávok és zöldfelületek megóvásának és növelésének.

A regionális növekedési zónák is kedvező életminőség, valamint korszerű közigazgatás megteremtésével vonzzák a befektetői tőkét és a turistákat. A környezeti terhelés csökken és az elérhetőségi viszonyok javulnak a térségi alapú közösségi közlekedési rendszerek megteremtésével.

5.3. Térkategória: Karakterisztikus fejlődési pályára állítandó vidéki térségek

Ebbe a térkategóriába tartoznak az előző két kategóriánál kevésbé fejlett területei a régiónak. Elsősorban kis népsűrűségű vidéki térségek sorolhatóak ide, melyek sok esetben komplex társadalmi és gazdasági problémákkal küszködnek. E térségekre jellemző a magas munkanélküliség és a gazdaságilag inaktív magas aránya, a kedvezőtlen elérhetőségi viszonyok, a rossz szociális és egészségügyi állapot, a népesség fogyás és elöregedés, valamint az alacsony képzettségi szint. E térségek erőssége a viszonylag háborítatlan természeti környezet és az alacsony szennyezettség, ami a jövőbeni fejlődés egyik alapja lehet.

Célállapot: A vidéki térségekben található térségközponti funkciókat ellátó települések és a környező kistelepülések egymásra épülő fejlődése, melynek révén a vidéki térségek gazdasága stabilizálódik, a foglalkoztatási helyzetük javul a karakterisztikus adottságaikra alapozott fejlesztések eredményeképpen.

Ennek érdekében a következő célok fogalmazhatók meg:

- A kistérségi és mikrotérségi központok saját karakterisztikus adottságaikra és lehetőségeikre építve a közszolgáltatások meghatározott körének ellátását biztosítják a lakosság számára. E tekintetben a térségközpontok között egy tudatos regionális szintű munkamegosztás alakul ki, figyelembe véve a méretgazdaságossági és az ésszerű ellátás-

szervezési szempontokat. E tudatos munkamegosztás révén, regionális szinten létrejön a vidéki térségközpontok hálózata.

- A meghatározott térségi karakter mentén megerősödnek a vidéki kistérségi és mikrotérségi központok közszolgáltatási funkciói, melynek révén e központi szereppel bíró települések képesek a vonzáskörzetükben lévő kistelepüléseken élőket munkalehetőséggel és közszolgáltatásokkal ellátni.
- A térségközpontok környezetében található kistelepülések esetében a fejlesztés alapját az alábbiak képezik:
 - o a kistelepülések elérhetőségének javítása a térségközpontok irányában, melynek révén a kistelepülések a számukra szükséges közszolgáltatások jelentős részét a térségközpontban találják meg, elkerülve ezáltal a kistérségi szinten optimalizálható közszolgáltatási funkciók párhuzamos kiépítését;
 - o a kistelepülések esetében fontos tényező a jelenleg e településeken domináns szerepet betöltő agrárium diverzifikálása, az alternatív jövedelemszerzési formák és kiegészítő jövedelemszerzési formák kiépítése.